

294.3135

ນ124ພ

ສິຣິບວນສຣວນ ແລະປະວັດຖິວັດຖຸໄຜ່ຄຶກກາຣາ
(ວັດເຈດີຍ໌ຟູລວນວຣວິທຸຣາ)

ท้องดิน

พื้นที่ของสระน้ำ และป่าบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ม.ร.ว. พิศาลบุตร

คณะกรรมการที่ดินวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
เชียงใหม่

ด้วยฉันทนันทนาการ
จาก ส.ม.ร. พิศาลบุตร

[illegible]

21 124-90

५. ११७ ५०. ०९५७

LOC00480

คำปรารภ

ข้าพเจ้าได้รับการติดต่อจาก คุณสุวิมล วัชรเสถียร เจ้าหน้าที่กองสถาปนาศิลปกรรม กรมศิลปากร ว่า ท่านอธิบดีกรมศิลปากร คุณทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ และท่านเลขาธิการ กรมศิลปากร อาจารย์มงคล นุญวงค์ บอกลำนำข้าพเจ้าจัดทำพิธีบูชา บวงสรวง เทพารักษ์ อดีตพระมหากษัตริย์ อดีตเจ้าผู้ครองนคร ตลอดจนถึงครูบาอาจารย์ที่เคยอยู่ในวัดไชยสงคราม หรือวัดเจติยาลัยวรวิหารมาก่อน โดยให้ทำพิธีแบบล้านนาไทยแต่โบราณ พร้อมกับบอกลำนำ ข้าพเจ้าจัดทำเอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับความเป็นมา และคำวาทะพิธีบวงสรวง เพื่อจะใช้ เป็นเอกสารอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ของการบูรณะพระเจดีย์หลวง ข้าพเจ้าจึงรีบเรียบเรียงให้ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องวัฒนธรรมทางสถาปนาศิลปกรรมของชาติ ซึ่งควรรักษาไว้ให้อยู่หลักฐาน ได้ศึกษาต่อไป

การเขียนความเป็นมา หรือประวัติวัดไชยสงครามนี้ ทำต่อจากวันต้นน้ำใช้ เวลาเพียง 2 วัน เท่านั้น โดยอาศัยความร่วมมือของ อาจารย์ยรรมา พยอมยงค์ ลูกสาว ซึ่งรับราชการคณะพยาบาลศาสตร์ เป็นผู้ช่วยค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และ โบราณคดีให้ จึงสำเร็จเป็นรูปร่างขึ้นมาให้ท่านได้อ่านกัน

ข้าพเจ้าคาดว่า คงจะมีความขาดตกบกพร่องอยู่อย่างแน่นอน หากท่านผู้ใด พบเห็น ไม่คลี่คลายหรือบอกกล่าว เพื่อจะได้แก้ไขต่อไป จะเป็นพระคุณยิ่ง และหากหนังสือนี้ คงจะให้ประโยชน์แก่ท่านผู้สนใจได้ตามสมควร

มณี พยอมยงค์

(ศาสตราจารย์ มณี พยอมยงค์)

29 พฤษภาคม 2533

มณี พยอมยงค์
๒๕๓๓ ๒๙/๕/๓๓

สารบัญ

คำปรารภ	
กำหนดการ	ก
เครื่องสักการะและพิธีบวงสรวง	1
คำบวงสรวงเทพยดาประจำเมืองเชียงใหม่	6
วัดโชติการาม หรือ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร	13
ลักษณะเดิมของวัดโชติการาม	16
เจดีย์หลวง การก่อสร้างและลักษณะทางสถาปัตยกรรม	24

กำหนดการ

พิธีบวงสรวงพระเจดีย์ยี่หลวง

วัดเจดีย์ยี่หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

วันพฤหัสบดี ที่ 7 มิถุนายน 2533

พิธีบวงสรวง

- 09.00 น. - ผู้ร่วมพิธีพร้อมกันบริเวณพิธี
- 09.09 น. - ประธานจุดธูป เทียน ที่มณฑลพิธี
- พิธีอัญเชิญเทพยดาประจำเมือง อัญเชิญพระวิฆเนศวรเทพกษัตริย์ราช
 - และเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ทุกพระองค์ และอดีตเจ้าอาวาสวัดโชติการาม (วัดเจดีย์ยี่หลวงวรวิหาร) ทุกรูป โดย ศาสตราจารย์ณัฏฐ์ พยอมยงค์
 - นักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ พิณถวาย 5 รายการ

พิธีสงฆ์

- 10.30 น. - ประธานจุดธูปเทียน บูชาพระรัตนตรัย
- นำเพ็ญสุทธกัณฑ์ผานุประทาน อุทิศถวายบูรพกษัตริย์ราช และเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ทุกพระองค์ และอดีตเจ้าอาวาสวัดโชติการาม (วัดเจดีย์ยี่หลวงวรวิหาร) ทุกรูป
 - พระสงฆ์สวดปาวณี
 - พระสงฆ์ 9 รูป เจริญพระพุทธมนต์
 - พิธีเวียนทาน โดย ศาสตราจารย์ณัฏฐ์ พยอมยงค์
 - ถวายภัตตาหารเพล ถวายจตุปัจจัยไทยทาน พระสงฆ์อนุโมทนา เป็นเสร็จพิธี
- 12.00 น. - ผู้ร่วมในพิธีรับประทานอาหาร ณ สวนอาหารเชียงใหม่

เครื่องสักการะ และ พิธีบวงสรวง

วัดไชยวัฒนาราม (วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร) อำเภอเมือง เชียงใหม่

โดย ศาสตราจารย์ นมิ พยธมยงค์

1. พิธีตั้งพิธี

กำหนดเอาด้านทิศตะวันออก เพราะเป็นทิศมงคล อยู่ต่อหน้าซุ้มที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต ใช้ลานข้าง ๆ พระเจดีย์ใหญ่ ขนาดยาว 6 - 8 เมตร กว้างประมาณ 3 - 4 เมตร ซึ่งแล้วแต่ความเหมาะสมของสถานที่ และเครื่องพิธี

2. ริ้วราชวัตร

ราชวัตร คือ ริ้วสำหรับประกอบพิธีมาแต่โบราณกาล เพื่อนำเอาวัตถุที่ใช้ในพิธี หรือ ราชพิธี เข้าไว้ในด้านในริ้วราชวัตร กันผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าไปรบกวนขณะที่ทำพิธี หรือ พระสงฆ์ทำพิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ทำพิธีควรให้ศักดิ์สิทธิ์ และมีประสิทธิผลจริง ๆ ริ้วราชวัตรทำด้วยวัสดุต่อไปนี้

1. เสาดั้งเหลื่อม หรือ กลม ผึงถึง 4 ด้าน และผึงตรงประตูเข้าออก โดยมากทำประตูถึง 4 ด้าน สำหรับราชวัตรของวัดเจดีย์หลวงวรวิหารนี้ จัดทำเป็น 3 ด้าน คือ ด้านเหนือ ใต้ และ ตะวันออก เท่านั้น
2. ใช้ไม้จริงหรือไม้ไผ่ จัดทำราวสำหรับसानไม้ไผ่ราชวัตร โดยทำเป็น 3 ราวโดยรอบ
3. ใช้ไม้ไผ่กระขนาดพอดีกับริ้วนำมาผ่าแล้วจักออกให้เป็นซี่พอประมาณไว้ อย่างเพียงพอ
4. นำดอกไม้ไม้ไผ่ที่ผ่าแล้ว มาสานตั้งแต่มัดขึ้นไปโดยรอบลักษณะพญางิ้วหรือพญาลมพัด โดยมากนิยมใช้ดอกหญ้า ทำให้มีลักษณะแน่นอนหนา และสวยงาม
5. นำเอาต้นกล้วย ลำไยย ต้นข่า มาประดับตามรูป และประตูเข้าทุกด้าน
6. นำก้านมะพร้าวดิบ มาผ่า แล้วนำมาวางด้านบนประตูเข้าริ้วราชวัตรทุกด้าน มีลักษณะเป็นวงโค้งสูงทำประตู

7. ทำความสะอาดในบริเวณพิธี หรือ ในรั้วราชวัดที่จะนำเครื่องบูชาสังเวศ มาตั้งต่อไป

3. เครื่องพิธี

1. โยงด้วยสายสีธงจัน จากคันทะเจตีย์เป็นทักษิณาวรรต 3 รอบ แล้วโยง ไปยังพระประธานในพระวิหาร แล้วโยงมาที่พระสงฆ์ คือเป็นด้วยเจริฎฐะพุทฺธมนต์อมหนึ่ง อีกเส้นหนึ่งต่อโยงลงมาเวียนรอบรั้วราชวัด

2. ฉัตร ในล้านนานิยมใช้ฉัตร 9 ชั้น สำหรับองค์พระมหากษัตริย์ และ พิธีกรรมในศาสนา ถือว่าพระพุทฺธเจ้าเป็นกษัตริย์มาก่อน จึงทำฉัตร 9 ชั้น ให้พระสงฆ์ สามเณรเกียรติยศ มีจำนวน 2 คู่ ทำเป็นฉัตรของ ฉัตรเงิน อย่างละ 1 คู่ มีกมู และ ประติรูปด้านหน้าราชวัด

3. สัปทน ใช้ทั้งพิธีบวงสรวงสำหรับราชพิธี ในแต่ละแห่งนั้นจะกันสัปทน ตามผู้ที่ถูกัญญะเชิญมา ว่ามีจำนวนเท่าใด

4. เครื่องสักการะ

ในพิธีสำคัญของล้านนา เช่น พระราชพิธีเข้าถวายสักการะแด่พระเจ้าแผ่นดิน หรือ เจ้าผู้ครองนคร เจ้านาย และพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ จะนำอันเครื่องสักการะเข้าถวายเป็นการบูชาอย่างสูงคฤฤกษ์ที่คนเคารพนับถือ มีความเชื่อว่าเป็นมงคลแก่ตน คนโบราณกำหนดไว้ ดังนี้

1. ต้นดอก ทำด้วยไม้ 3 เหลี่ยม มีช่องอยู่ตรงกลางเป็นที่สำหรับใส่ดอกไม้ เป็นเครื่องกราบไหว้บูชา

2. ต้นเทียน ทำจากต้นกล้วย หรือไม้จิง สำหรับเป็นที่แขวนเทียน นำเข้าถวาย หรือบูชา ในคติความเชื่อ 2 ประการ คือ

ก. ใช้เป็นเครื่องแห่งปัญญา เชื่อกันว่า หากถวายเทียนจะมีปัญญา สว่างไสว ประดุจแสงเทียน

ข. ในสมัยโบราณเทียนเป็นเครื่องช่วยในการกำจัดความมืด เมื่อนำไป สักการะ ผู้ที่ได้รับก็จะได้รับประโยชน์ได้ด้วย

ในพิธีใช้ 2 ต้น

3. หมากส้ม หมายถึง หมากที่นำหมากแห้งที่ชาวบ้านทำโดยนำมาร้อยเป็นสายไว้ บางแห่งเรียกหมากเสียบ หรือหมากโหมบ นำมาพาดเข้ากับไม้ที่เตรียมไว้ ความมุ่งหมายนอกจากใช้เป็นเครื่องสักการะแล้ว ยังใช้ประโยชน์สำหรับผู้รับประทานหมากด้วย บางแห่งนำหมากพุดมาห่อหรือทำเป็นถวญดยับใบทองคองอบไว้ ทำเป็น 3 ถวาย ตั้งไว้บนภาชนะ เช่น ถาดทองเหลือง เป็นต้น เรียกว่า หมากส้ม ใช้ในพิธี 1 ต้น

4. หมากเบ็ง หมายถึง ต้นหมากที่ทำจากผลหมากจำนวน 24 ลูก นำมาลวดัดกับต้นหมาก โดยการลวดัดนี้ ทางล้านนาเรียกว่า "เบ็ง" คือ วัดไว้ ลวดไว้ ที่เอาจำนวน 24 ลูก มีความหมายเป็นเชิงปริศนาว่า มนุษย์เราจะอยู่ด้วยมือซ้าย 24 อย่าง ที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก แต่พิจารณาในแง่ศรัทธา คือ เมื่อมีสักการะเสร็จแล้ว ผู้รับจะนำไปรับประทานได้ คือ กินหมาก ในพิธีจะใช้หมากเบ็ง 1 ต้น

5. ต้นผึ้ง หรือ ต้นผึ้ง เป็นสักการะอย่างหนึ่ง คงได้รับความเชื่อที่ปรากฏในตำนานพุทธศาสนาว่า สิ่งได้นำเอารวงผึ้งมาถวายแก่พระพุทธรูป ซึ่งสามารถใช้ทั้งน้ำหวานและรัง ทำเป็นขี้ผึ้งได้ จึงมีคนนำเอาผลผลิตจากผึ้ง ไปถวายเจ้านาย และผู้เป็นใหญ่ สืบต่อกันมาจนเป็นประเพณี ในพิธีต้องใช้ 2 ต้น

6. ขันตั้ง หมายถึง พานคง ต้องใส่ดอกไม้ ธูปเทียน หมากพุด เบี้ย ผ้าขาว ผ้าแดง และเงินคำบูชาครูต่างกันไป ตามความนิยมของท้องถิ่น มี 6 บาท 12 บาท 30 บาท 1,300 บาท ในพิธีนี้ต้องทำ 1 พาน ขันตั้งนี้ใช้สำหรับผู้ทำพิธี คือ พระพนม ทางล้านนาเรียกว่า "ปู่อาจารย์"

5. เครื่องพืชมงคล

เครื่องพืชมงคล ทางล้านนาไทยนิยมเรียก การบวงสรวง หรือ เช่นสังเขปว่า พืชมงคล หรือสักการะบูชา เครื่องพืชมงคลนี้

1. เครื่องบายศรีหลวง ไทยภาคกลางเรียก บายศรีใหญ่ ทำด้วยไม้จริง หรือโลหะ เตรียมโครงไว้แล้วประดับด้วยดอกไม้อย่างสวยงาม ทำเป็น 9 ชั้น ตามคติของล้านนาไทย คือ พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชาธิราช ทำเป็น 9 ชั้น พระมหาอุปราชทำ 7 ชั้น เจ้านายราชวงศ์ทำ 5 ชั้น ประชาชนทั่วไปนิยม 3 ชั้น ในพิธีนี้ใช้บายศรีหลวง จำนวน 2 ชุด

2. บายศรีนมแมว เป็นบายศรีพิเศษที่นิยมกันมากในล้านนาไทย โดยใช้ใบทองคองมาเย็บเป็นบายศรีนมแมว ใส่กบเงิน หรือ พนมเงิน ขนาดกลาง กว้าง 20 นิ้ว ด้านในใส่ขี้เงิน หรือขี้ทองเหลือง ซึ่งล้านนาเรียกว่า "สลุง" เพื่อใช้เป็นพิธีเลี้ยงข้าวขวัญ

เมื่อเก็บใบของนายศรีแล้วให้ประดับด้วยดอกไม้ต่าง ๆ ให้สวยงาม โดยมากดอกไม้ที่จะขาดเสียมิได้ คือ ดอกกะล่อน (ดอกบานไม่รู้โรย) ดอกปิ่นมณี (ดอกกรัก) และดอกไม้ที่กลิ่นหอม เช่น ดอกจำปี ดอกจำปา กุหลาบ เป็นต้น ในพิธีใช้ 1 ลำรับ

3. นายศรีปากซาม นายศรีปากซามเป็นนายศรีที่ต่ำจ่ายที่สุด เหมาะสำหรับชาวบ้านทั่วไป ไม่ต้องมีเครื่องอะไรซับซ้อน เพียงแต่ผ้าขาวสุกใส่ในกรวยใบของแล้วเอาว่าลงบนจาน หรือภาชนะที่มีรูปลิ่มแบน ๆ บางครั้งเขียนนายศรีบนธูป และธูปด้วย บางแห่งใส่ไม้จันทน์ ๆ อีก 3 พ้อง รวมยอดเป็น 4 พ้อง บนยอดต้องใส่ไม้จันทน์ 1 พ้อง และธูปเปิดอกเขียนติดกรวยด้วยไม้ไผ่ นำเข้าไว้ในพิธีได้ ฟ้า 2 ลำรับ

4. เทียนบูชา ใช้เทียนเงิน และเทียนทอง โดยใช้กระดากเงิน และทองเปิดหัวนี้

ก. บูชาเทพดาประจำเมือง	9 เล่ม
ข. บูชาบรรพบุรุษวงศ์บ้านนา	15 เล่ม
ค. บูชาเจ้าผู้ครองนคร	7 เล่ม
4. บูชาครูบาอาจารย์ และบรรพชน	5 เล่ม

5. ธูป คือ บูชาให้ควันกระจายไปในอากาศ เพื่อจะส่งลอยคิดส่งสู่ทางวิญญูญาณ นิยมจุด 2 กรณี่ คือ

- ก. บูชาพระรัตนตรัย หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปักบนกระดากธูป
- ข. บูชาวิญญูณในารับทรงดวง ปักที่หัวธูป และอื่น ๆ

เมื่อบูชาบวงสรวงประมาณครึ่งชั่วโมง จะมีการสาเลื่องบวงสรวงแก้บนตามประเพณี

การปักธูปทั้ง 4

ธูปทั้ง 4 คือ ธูปจตุโลกบาล คือ

1. ธูปธรรมาธิราช
2. ธูปวิญญูเทว
3. ธูปวิญญูเทพ
4. ธูปสุวา

ยังมีเทพที่สำคัญอีก 2 องค์ ที่ต้องบูชาพร้อมกันคือ

5. พระอินทร์ เป็นหัวหน้าฟ้าทั้ง 4 และหัวหน้าเทวดาชั้นดาวดึงส์
6. แม่ธรณี เทพีธาตุน้ำและแผ่นดิน และเป็นสักขีพยานในการทำความดี

เครื่องพิธี

มีสังฆวง (กระแวง) เครื่องพลีกรรมสังเวย เครื่อง 4 คือ ทุกอย่าง 4 เช่น ข้าว 4 อาหาร 4 ขนเม 4 เป็นต้น เครื่องพลีกรรมคือสังฆวงนั้น มีทรงซึ่งล้านนาเรียกว่า "ซ้อ" ใ้ให้มีจำนวน 4 มีสี่ดังนี้

1. พระอินทร์ ซ้อสี่เขียว 4 อัน
2. ท้าวธรรด ซ้อสีแดง 4 อัน
3. ท้าววิรุฬหก ซ้อสีฟ้า 4 อัน
4. ท้าววิรูปักษ์ ซ้อสีดำ 4 อัน
5. ท้าวสุวรรณ ซ้อสีลำหม่น หรือหม่น 4 อัน
6. แม่ธรณี ซ้อสีขาว 4 อัน

พิธีกรรมบูชา

ให้ผู้เป็นประธานจุดธูปเทียน แล้วผู้อาวุโสมีโอกาสเชิญท้าวทั้ง 4 มารับ เครื่องพลีกรรมสังเวย พร้อมกับขอมนบนานไว้ที่หน้าตู้ของตู้ธูป ใ้มีความยาววัน และ มีความสูงขลุ่ยดี

หนึ่ง มีการทำค้างหรือคั้งสำหรับวางสังฆวงเครื่องพลีกรรมสังเวยด้วย

สำหรับ ผู้ทำการขึ้นท้าวทั้ง 4 พระองค์นี้หลวงนี้ คือ นายเมืองใจ ไชยชนะ ผู้อาวุโสมีคนสวามิฉันเมือง เชียงใหม่

คํานวณตรวจพินิจค่าประจำเมืองเชียงใหม่
รูปทศกัณฐ์ล้านนา เจ้าผู้ครองนคร และ ครูบาทนจารย์เจ้าอาวาสวัดโชติการาม
(วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร) อำเภอเมือง เชียงใหม่
ในโอกาสที่กรมศิลปากรจะทำการปลีกรวมดวงดวง เพื่อดำเนินการปฏิสังขรณ์
ซ่อมองค์พระเจดีย์ไว้ทรงอยู่ในสภาพเดิม
วันพฤหัสบดี ที่ 7 มิถุนายน 2533 เวลา 09.00 - 10.00 น.
ผู้ประพันธ์ และดวงดวง ศาสตราจารย์ณัฏฐ์ พงษ์อนันต์ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บูชาเทพยดา

อุษินธุ โคนไถ	เทพสังคาโย
บ้านต๋องเทพท้าว	อินรักษาเขตค้ำแดนนี้
ในมือนพรวิศรินครพิงค์เชียงใหม่	จอมเจื่องเจ้าคนโทหุ้มเหล็กปี่
บ้านต๋องเทพารักษ์คนวิเศษ	อินรักษามณฑลนคร
อินทขีโลอินรักษา	เสาสะพือเมืองเชียงใหม่แก้ว
ที่อันได้จอมเจ้าสุบเกษมวิเศษ	อินรักษาทอไชยนิเวศน์กว้าง
หอตั้งห่างป่าสาโท	ไชยภูมิไกรรักษามะรุเมืองเชียงใหม่
อยู่หนผ้ายาวได้จักขิณ	เทวราชา สุวัณขีโล
ทวาร ป่าโลก รักษาประตูเชียงใหม่	เนาเนือกกั้นประตูท่าแพ
ศาสอดเล็งแลทิศตะวันออก	คนอุปหมอกราตี
เอกอ้างฤทธิ์รักษาประตูสวนดอก	เล็งแลคนเฝ้าออกบึงจันท
คันทริกใบราชาคณรักษามะรุช้างเผือก	นพเนือกน้อมมุขกัณ
เทพเจ้าอินรักษาดินดอนแจ้งที่	เนาณีนี้นัสนะทวิภูมิ
รักษาชาวชุมแจ้งกระโท	รักษาม่านกล้ายแจ้งผู้เฝ้า
นิฤทธุ์บูชาเกื้อหนุนคนดิน	เทวสุทรอินรักษามะรุวันอะคร้าว

พงศ์ศักดิ์ห้ามเล่นเตา
 คนรักมาบสนนครชัย
 วิชาสิ่งคู่อินทนิล
 รอดยุคกล้าวีร
 เจ้าหลวงเจ้าหลวงสถิตอาสน์
 ห้าวันมีวานอินทนิล
 เทพเจ้าอินทนิลแสนไกล
 มหาพรหมคนใหญ่
 อาศัยอันสุขเขตต์มาบสนนครชัย
 ในเขตกรรมอันยิ่งใหญ่
 ขอเชิญมาชมมกรการณกล
 มาเสวยเครื่องน้ำนางเองโอชะ
 อันกรมมิตปารวณภิวาฬโหรี
 บัดนี้หมายมีอธิษฐานใหญ่

คุณนิพนธ์พิริย
 มีฤทธิ์เรืองโรสถิตอยู่
 เทวินทร์ แสงสมุทร ครุฑ นาคน้ำ
 พิชัยพิรุณเริ่มแรก
 อ่างสงวราชเป็นพระธาตุ
 บรมนาถเจ้าสองสวรรค์
 จักรวาลโยชน์คณา
 จกนาถวรวิศว์ถึงกมล
 สถิตอยู่เป็นพยาน
 ก้องกังไคว์ผืนธร
 โหรีพระธาตุเจ้า "เจดีย์หลวง"
 มีเจดีย์โกชนาเทว
 ด้วยดวงดอกลีลาวดี
 ได้ผดุงเจดีย์โหรีอัญเชิญ . . .

สัตเพ เทวา มหิทธิกา อาศัยันตุ รักษันตุ มหานเจติยัง ชันธ
 รักษันตุ สัพพทา

อัญชลีอุทธรธัญญาและพระมหากษัตริย์ราชวงศ์มอญ

ซูจินันเต ธนมันเต เตชมันเต สานนารีญู วาสิโน รัชชี กุญเรนเต
มอญวังเส วาชาโน อังง วันทามิ สัพพทา

ข้าพพระพุทธบาทเจ้า
โหโรคมมญมิปมเส
เนานินพระวราชฐานชื่อเอียงแก้ว
ทรงกำจัดภัยและอุปัทว
ขออัญชลีอุทธรธัญญาและพระวราช
ทรงสร้างพระนครพิงค์เชียงใหม่น้อย
พระญาไชยสงครามเกษมศรีอริราช
อัญชลีอุทธรธัญญาแสนภูทักดีสมวิเศษ
พระญาคำฟูเจ้าคินมคณกร้างใหญ่
เป็นที่เชยชินโพธิ์ฟ้า
มาถึงพระญาก่อนนารวมมิราช

มีฤทธิไกรอำนาจ
มาถึงพระญานิสมเมืองมาเจื่องเจ้า
สร้างพระบรมเจดีย์ใหญ่
ตามทีู่กบเพวณอกท้อ
ตั้งพระญาสามฝั่งเกษมศรีอริราช
พระเทวีดีโลกจุฑาแม่เจ้า
คำคัมภีร์มาถึงพระญาดีโลกวราช
สังคายนาทพระสังฆธรรมครั้งใหม่
เสริมพระเจดีย์ชินวกร้างใหญ่
กำหนดองค์อะคร้าว
ได้สืบสายอริราช

ขอนบร้อมเกล้าอัญชลี
องค์พระเถลไถลเทศมหาร
มีพระเกียรติเกริกเกรียงแล้วคือโลก
ที่อยู่บวรราชฐานบุรีเกษมสหาย
บรมนาถเจ้าปู่ดง
เสด็จมาอยู่ประทับอีกสักพระเจดีย์
สืบสายชาติสวามย์
สร้างนครเชียงแสน
มาเมืองพระบาทโพธิ์ฟ้า
ปกแผ่นพถาเสพญา
บำรุงพระศาสนารุ่งเรืองไว้
ปกครองบวรราชฐานบุรีเกษมศรี
นามาภิรัชผ่านเจ้าคักญาราม
เพื่ออุทิศให้พระญาก่อน
เป็นพระอารามชื่อ ไชยติกา
สร้างเจดีย์รากุสืบสาเนา
คิดต่อเพียรปฏิญาณ
สร้างพุทธศาสนารุ่งเรืองงาม
คิดเลือกอาชคคำสอน
หือเป็นที่ไว้พระแก้วมรกต
พระเดชท้าวยอดเชื้อราม
เนาเมืองนาถบุรีเรือง

ถ้าคิดมาถึงพระเมืองแก้ว
ปรากฏนามาประชาชาวนคร
วัดโพธารามมหาวิหาร
เขียนแสนเขียนยาวไคร่หรืออุทัย
มาถึงพระผ่านฟ้าอุบิณหิ
ได้สิ่งพระสิ่งใดเจ้าไปผู้เอยจันทน์
อุทิสันพันนั้นต่อทศ
เป็นสมัยที่พระธาตุแก้วไคร่พันพ
พระเจดีย์ถว้ถว้พันพ
มาถึงองค์พระวิชัยเขมร
มานั่งนึกถึงที่เขียนใหม่
ร ก็หนีเมื่อเมืองแก้ว
พาถิ่นไปปราณนาพระเมรุถึงเจ้าช้าง
มาเป็นพระยอชยสกลราช
มาถึงพระนางวิสุทธิราชเทวีเจ้าชัย
ขออัญชลีพระวิสุทธิราช
แม้เมษาคเฬวผู้พิชิตฐาน
เสวยสุขสร้างสุขนาม
ประทับอยู่ในราชพิธี
นำความสุขเกษมสำราญแก่ภรรยาคเฬว
โปรดเกล้าจัดด้วยยาอันถวายน้อยใหญ่
โสภณเทว

คนผ่านแล้วคิดปัดเวลา
นึกถึงนางพระอวาสะสถาน
บุปผารามสวนดอกไม
เป็นสุขสันต์เมืองแก้ว
จอมรินทร์เมืองยลกล
เอาพระศิวะรวมกับพระพร
มาถึงนางพระอุบาจาริกะภาณโณแก้ว
ด้วยพระอภัยมณีในโพธิ์วัน
จากขงเขมรเอยจันทน์
เสวยราชย์ได้อยู่สองปี
ชาวเมืองไทยศรีแสนสุข
จากประเทศกว้างเมืองนาย
เสวยเมืองกว้างอยู่เป็นสุข
ราชวงศ์มีราชคเฬวอยู่
กษัตริย์โบราณราชเจ้า
เนนาในพิณอากาศกว้าง
ขออัญชลีพระบรมราช
เสวยเครื่องภัตบรรณาการ
อันพาถิ่นมานับถือน้ำบูชา
ขอให้อภัยสมใจมหาพนา (ปรารภนา)

คำทรงสรวงทรวงวิญญูณา เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่

อภิศ นวบุเร นครวาสิโน รกษมธ ราชาน โอหัง วันทามิ สัพพทา

ข้าแต่เจ้าพ่อเจ้าแม่

อันสืบแต่เจ้าเจ็ดคน

ที่ได้ปกครองนครนครประเทศ

เนาอยู่ในเขตนครบุรี

พระบรมราชาริบทิกาวิลธ

ได้ปราชาชนะหมู่เมืองจา

มีพระเดชายิ่งใหญ่

บูรณะปฏิสังขรณ์เมืองเชียงใหม่หลายสถาน

ที่อุรังเรืองนามเหมือนเก่า

โพธิ์ฟ้าข้าเจ้าเกษมโศ

ลำดับวงศ์โยมหยิ่งออก

เถิงเจ้าหลวงช้างเผือกธรรมลังกา

ปกครองประชาชนขึ้น

เกษมสุขสันรุ่งเรืองศรี

เจ้าหลวงเศรษฐีคำผืน

เรือนเชื่อมกันโพธิ์

ราษฎรมีสุขโศคดี

อยู่ยาวโดยชนหลายเชื้อ

เจ้าหลวงแผ่นดินเป็นพุทธวงศโยคใหญ่

คนฝึกไม้พึ่งสมภาร

พระภูบาลโศครประเทศ

ปลูกแก้วเกษมธมธเจือง

เจ้าอุปราชวิษยานนท์วังเมืองเสทพรวัง

แผ่นดินกว้างอยู่สุขสานต์

ต่อมาพระภูบาลผ่านเกล้า

ได้เป็นพระเจ้าอินทวิชยานนท์

เถิงจอมคนอินทวโรศ

พระเกียรติปรากฏราชาร่วมเกล้า

ลำดับเถิงเจ้าแก้ววันรัฐสืบสายมา

เป็นอินทราชาสุทธยธเกล้า

พระผ่านฟ้าอยู่ครองเมือง

มีศุภรุ่งเรืองยิ่งใหญ่

ฝูงโพธิ์ฟ้าโศกมา

พระราชาชาชาติราชคิรีวิลาส

บอชัญญะชิตูธอาณนาสน์สู่สัมชาน

วิษณุธิการสักการะ

เสวยมั่งจะมีงสาอันประเสริฐ

มีรสเลิศหลายประการ

บอณาเป็นพยานการก่อสร้าง

บูรณะพระเจดีย์กว้างสำเริงผล

กำจัดภัยกังวลทั่ววัน

มีความสุขถ้วนสถานพร โศคดีเทอญ

คำนำชมสาร พระเบสุภีธณายี คุฎฐาธอาจารย์ และบรรพตญาน

ธิดีธมิง ไชยติการาม อันเลวาสักัญจ วะหาริสทริ โอวาทอันเล ธนุสธินเล
อุปัชฌายาวิมย วันทาณิหัง

ข้ามตพระเถรานุเถระน้อยใหญ่	ที่ไคยปุ่ตตอติลา
ธาวาสาธธิการสมการ	มีนุญญาธิการสูงสุต
ประกอบด้วยคือวิสุทธินาค	มากด้วยเนคตาทูนา
ทั้งพระอุปัชฌายีอาจารย์ใหญ่	พระเถระโฝกับธัมมัญฐาน
ได้เนนานวิเศษ	เป็นนุญเขตกักบิดา
รักษาพระธาว ไชยติการามาย่ยน	อติตะผ่านสืบสายมา
ทั้งคุฎฐาธอาจารย์	ถูกศิษย์เลทนกลานทุกฝ่ายผู้
ที่เคยเนนาณิจอยู่สุขขารมณ	ทั้งที่มณณอัฐมวาท
ขอนิมมณศิลาขมมาณัน	นิมปาทัง น้ำข้าว
ที่หม่อมหลวงเจ้าเจ้าทำถวาย	ขอมเชื้ออุปาสกอุปาสิกาทูญชายหนุ่มเล่า
ที่เฝ้าอยู่กระที่นุญ	คู้ญอุคทหนุณทาสนาพระเจ้า
นิมมตศรืธธาเจ้าถึงปลาย	เขาเจ้าเขาท่านทั้งหลาย
เจ็ดเช่นตะกูเป็นแก้ว	เจ้าเช่น (ช่วง) ตะกูเป็นมณ
มณเช่นตะกูเป็นเปราย	มณเขาเจ้าเขาท่านทั้งหลาย
ได้สืบสายตยจาก	วิญญานพวากายา
เกิดในวิมกนาเทพเจ้า	สมสพณินาญมณ
เกิดเป็นคณมกุฎชาติ	ขอมเชื้ออาคมนาสมมาชม
กินข้าวคัมข้าวหมอมญูไว้	ข้าเจ้าปลาธการโง่วิธิดา
นำความสุขคัมภีเกิด	มณประเสริฐเกษมใจ โสภณิพอญ

บทพระละครคุ้มหลวง

ข้าแต่แม่หลวงเทพเจ้า
ที่จำนงเสด็จมาสู่
ข้าแต่แม่ปวงกษัตริราช
เสวยบรมสวามณย์วันอ้าง
ข้าแต่ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่
โปรดเสด็จมาเฝ้า

ข้าแต่พระอุปัชฌาย์จารย์ทรงธรรมวิเศษ
อุยาสกอุยาสิกาอุปถัมภ์อุปัฏฐาก
ในคราวคราวคราคร่ำ
รัฐภักดิ์พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
ต้องการซ่อมแซมกัปปาณะ
ประภคณอธิปัตย์ ราชครูทั่วหน้า
เพื่อรักษาพระเจดีย์พลวงมรวรนี้ไว้
ทางโบราณแห่งชาติ
อย่าได้จัดขบวนงานสำคัญครั้งนี้
ให้เจ้าผู้ท่าน่งทำงานง่าย
ขอช่วยกำจัดภัยในและอุบาทว์
ขอประสพโชคชัยและลาภะ
ขอให้อารามที่กลายเป็นประโยชน์

ตนผ่านเข้าทุกองค์องค์
เข้านิมิตใจอยู่หลังวงสรวง
เพื่อเสด็จอาภรณ์งามมีมาชม
เนาเมืองว่าฐานันดร
ที่ดั่งธุระธุระไม่ว่าทุกตน
เจ้าสหายเครื่องทรงพิธีกรรม
ที่เคยรักษาเขตแดนศักดิ์การาม
เนินยามมากค้ำศาสนา
ผู้เจ้าจักชี้เรื่องราวสาร
พระปกเกล้าชาวไทย
ให้กรรมคิดปกครอง
หมายมุ่งเข้าปฏิบัติกิจบรรณ
เป็นที่ฝึกฝนศึกษา
ขออวยพรท่านเจ้าอนุชาตทั้งปวง
ขอโปรดช่วยชี้เส้นทาง
สะดวกทุกฝ่ายอย่ามีภัย
อันตรายขาดหายไป
ให้พัฒนาใจและกาย
สัมฤทธิ์ผลโยชน์นับคี่ โลกนี้เทอญ

สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิการียคตาคโต สิทธิเรตโต ขโยนิจจัง
สิทธิลาโภ นิวันตัง (3 ทน)

วัดโชติการาม หรือ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร

โดย ศาสตราจารย์อัมมี้ พยธมย์

วัดโชติการาม หรือ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร พระอารามหลวงของราชอาณาจักรล้านนาไทย และกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นวัดที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม เป็นศูนย์กลางแห่งความรู้ทั้งทางโหราศาสตร์ และทางธรรม เป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปมหาสมณวิจิตรปฏิภาณ (พระแก้วมงคล) เป็นเวลานานถึง ๘4 ปี เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธี และพิธีสำคัญของอาณาจักรล้านนาไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สัญลักษณ์ที่สำคัญของพระอารามแห่งนี้คือ พระเจดีย์อุฬาร พระชาชนจึงขนานนามว่า "วัดเจดีย์หลวง" ในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชื่อ "วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร" สืบมา ตั้งแต่วันที่ 7 มิถุนายน 24๘1

วัดเจดีย์หลวง หมายถึง วัดที่มีเจดีย์ใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่กลางเมืองเชียงใหม่ และเป็นที่ตั้งของเสาอินทขิล คือ เสาหลักเมืองเชียงใหม่ (เสาหินแปดเหลี่ยมสูง 1.8๐ เมตร วัดรอบเสาได้ 6.25 เมตร) อันเป็นสถานที่กราบไหว้ของประชาชน โดยการมาเข้าบูชาอินทขิล (การนำดอกไม้ธูปเทียนมากราบไหว้บูชา หรือที่เรียกว่า "ใส่ขันดอก") ต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน

ประวัติและความเป็นมาของวัดโชติการาม หรือวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร

ราชวงศ์มังรายกับการก่อสร้างพระอาราม

วัดโชติการามได้ถูกสถาปนาขึ้นในสมัยพระยาแสนเมืองมา พระมหากษัตริย์องค์ที่ 6 ของราชวงศ์มังราย เสด็จราชสมบัติตั้งแต่ พ.ศ. 1801 - 1860 พระองค์ทรงสร้างพระอารามแห่งนี้ขึ้นด้วยพระทัยที่ไม่แยกด้วยความศักดิ์สิทธิ์แก่ต่อพระพุทธรูปนา พระราชบิดาด้มปรากฏในด้านนามเมืองเชียงใหม่ว่า "ยังมีพ่อคำเมืองเชียงใหม่หนึ่ง ไม่คำเมืองสุกคาม" ต่อมายกตนเองร่วมไม้มือโคธ เจ้ากือนาซึ่งเป็นลูกขะเทศาก็ได้แสดงข้อปรากฏด้วยบอกแก่พ่อคำด้มหลายผู้หนึ่งว่า กูนี้คือพระพุทธรูปนา กูเป็นพระพุทธรูปในเมืองเชียงใหม่ หูด้วยค้ำชะศาสตราภ

คือ เป็นหมอบข้าง ตายมาเป็นเทวดาอยู่ในวิมานสวรรค์นี้ จักไปเกิดเทวโลกไม่ได้ สูงจุ่มอก
มกฏกฏ เจ้าแสนเมืองมา เพื่อสร้างเจดีย์ยังท่ามกลางเวียงแห่งนี้ สูงพอลคนอยู่ไกลพอลสองพันวา
พอลพัน แล้วจุลท์ือหยาดน้ำฝนนุกูลอุทิศให้อันต์ ภูมิจึงไปเกิดบนเทวโลกได้วาละ ว่าอัน พ่อคำ
ทั้งหลายผู้เฒ่า นั้น ก็มาบอกแก่เจ้าแสนเมืองมาด้วยดังว่านั้น "พระญาณแสนเมืองมาตกลงพระทัย
ให้ไปชักทานที่กลางเวียงเชียงใหม่ สร้างพระเจดีย์ใหญ่ขึ้น เพื่ออุทิศพระราชกุศลแก่พระราชบิดา
แก่พระเจดีย์ ยังไม่สำเร็จ พระองค์เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระราชเทวีพระนามว่า ตีโลกจุฑะเทวี
ทรงสร้างคัมภีร์ในสมัยพระญาณสามฝั่งแกน ผู้เป็นพระราชโอรสจนสำเร็จ และสถาปนาวัดที่มี
พระเจดีย์ใหญ่นี้ว่า วัดชิตการาม ดังปรากฏในตำนานเมืองเชียงใหม่ว่า "เจ้าแสนเมืองมาจึงซื้อ
เพี้ยพันท่ากลางเวียง ภายใต้อันแล้ว ที่ขลุ่ยตากาเรือนหินขาว จึงแปลมหาโพธิ์ต้นหนึ่ง มีถ้ำถ้ำ
ด้วยเงิน มียอดแล้วด้วยคำ สูงค่าคิง (สูงท่าองค์) เจ้าแสนเมืองมา แล้วให้หล่อพระรูป
พระเจ้าองค์หนึ่งแล้วด้วยคำ ตนหนึ่งแล้วด้วยเงิน ก็ไปไว้ในวากเจดีย์นั้น ก็หาพระพุทธรูป
สององค์ที่เอื้องคำไ้มีมหาโพธิ์ขึ้นแล้ว ก็แกะเครื่องบูชา ถวายที่องค์เจดีย์อวรม ปะแล้ว
พ่อคน เจ้าพระญาณแสนเมืองมาจักสวรรคตสิ่งไว้เพื่อเจ้าสามฝั่งแกนเสวยราชสมบัติแทนตน
นางผู้แม่ก็ได้เป็นมหาเทวีชื่อว่า ตีโลกจุฑะเทวี ดังเจดีย์อันเจ้าแสนเมืองมาตนพ่อสร้างยังพันนั้นแล้ว
ค้อมพอลชยาคนนั้น จักไปสร้างเจดีย์ที่อันแล้ว เป็นโบราณดังนี้ เจดีย์หลวงนั้นชื่อว่า "ปู่หลวง"
ก่อนที่นั้น

วัดชิตการามสมัยเจ้าผู้ครองนคร

เมื่อสิ้นสมัยอาณาจักรล้านนาแล้ว วัดชิตการามได้ลดฐานะจากพระอารามหลวง
มาเป็นวัดสามัญ แต่โดยเหตุที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ในสมัยเจ้าผู้ครองนคร ได้มีการ
นำเอาสาละคือเมืองมาประดิษฐานไว้ในสมัยพระญาณกาธิส (พระเจ้าบรมราชาธิเบศ
พ.ศ. 2324 - 2358) มีการบูรณะพระวิหารใหญ่ในสมัยเจ้าหลวงเศรษฐี (คำแสน)
พ.ศ. 2364 - 2368 ต่อมาในสมัยเจ้าแก้วมณีรัฐ พ.ศ. 2452 - 2492 ได้ขารานา
พระญาณสิทธูปมาจารย์จากวัดมณีนีวาส กงเทพฯ นำพระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกายขึ้นมา
จำพรรษาอยู่วัดชิตการาม ได้มีการบูรณะก่อสร้างพระวิหารใหญ่ขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรม
ไทยภาคกลาง ตลอดจนสร้างอุฎฺธิ์ ที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์สามเณร มีความเจริญรุ่งเรืองมาจน
ทุกวันนี้

การบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามในสมัยต่าง ๆ

วัดไชยศิริการามได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ต่อเนื่องกันมา นับแต่อาณาจักรล้านนา ถึงสมัยเจ้าผู้ครองนคร ในสมัยพระเป็นเจ้าติโลกราชได้มีการบูรณะครั้งใหญ่ ดังปรากฏในพงศาวดารโยนกว่า "ถัดนั้นพระมหากษัตริย์เจ้าติโลกราชได้ให้หมื่นเจ้าพร้าต (ซึ่งในชินกาลมาลินีเรียกว่า สีหะเสนานที) ออกไปถ่ายอย่างโลหะปราสาท ณรัตนมาลี ณ เมืองกังกาหริภุญไชยมา แล้วให้หมื่นเจ้าพร้าตเป็นผู้อำนวยการปฏิสังขรณ์กุฎิมหาธาตุ หรือเจดีย์ลักษณะปราสาท คือเจดีย์หลวงในกลางเวียงเมืองเชียงใหม่ (เจดีย์ลักษณะปราสาท หรือ ลักษณะปราสาท เจดีย์ (พระธาตุ) แสนเมืองมร) ซึ่งเจ้าแสนเมืองมาได้สร้างไว้ตามคำสั่งของเจ้าแก้วก๊อมา เมื่อเป็นเทพารักษ์นั้น การปฏิสังขรณ์นี้ได้เริ่มกระทำในปีจอ เอกศก จุลศักราช 841 ก่อนเสวยฐานกว้างเป็น 35 วา สูง 45 วา ครั้นเสร็จแล้วขึ้นจุพระบรมธาตุซึ่งพระมหากษัตริย์มีพระนามจากถึงกาฬวิโรจน์มหาศกุนี แล้วให้สร้างหอพระแก้วตามอย่างโลหะปราสาททุกสิ่งการอารามนาพระแก้วมรกตและพระแก้วขาวไว้ในหอพระแก้ว ณ อารามราชกุฎเจดีย์หลวงนี้" แลในตำนานเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ ดังนี้ "เมื่อเช่นเจ้าพระยาโลกย์ผู้หลวงหังเสย เจ้าพระยาโลกย์ห้อมหมื่นเจ้าพร้าต เอาดินแลถมมาก่อในนิมิตเกิดศักราชได้ 800 ตัว เดือนเจียง แรม 10 ค่ำ เมีง วันพฤหัสบดี ไทยกำเป้า ถูณ 12 ตัว แล้วขุดขึ้น เป็นแท่งรูปสี่เหลี่ยมกว้าง 27 วา สูง 41 วา จึงขึ้นชื่อว่า เจดีย์หลวง มาต่อแต่นั้นนี้"

ในสมัยพระเจ้าติโลกราชปกครอง หรือ พระเมืองแก้ว ได้ทำการซ่อมแซมมหาธาตุเจดีย์ ดังปรากฏในพงศาวดารโยนกว่า "วันศุกร์เดือนสี่ ขึ้นสิบค่ำ วันพฤหัสบดี ลักษณะปราสาทมร (เจดีย์หลวง) ครั้นถึงวันอาทิตย์ เดือนห้า ขึ้นสิบค่ำ ขึ้นเสย ปะเสย คริศก จุลศักราช 883 ลงเมื่อก่อนเจดีย์กว้าง 8 วา สูง 14 วา 2 ศอก แล้วให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้สำหรับพระสงฆ์อารามด้วย"

ลักษณะเด่นของวัดไชยติการามและวัดเจติยหลวงในด้านต่าง ๆ

สภาพฐานะและที่ตั้งวัด

วัดเจติยหลวงเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร ตั้งอยู่กลางเมืองเชียงใหม่ (ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ 103 ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่)

อาณาเขตของวัด ที่ดินที่ีตั้งวัดมี 32 ไร่ 27 ตารางวา ตามโฉนดเลขที่ 3583 - 3588 และที่ดินสงฆ์อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งสิ้น 8 แปลง โดยอยู่ในอำเภอเมือง 2 แปลง ในอำเภอดอยสะเก็ด 2 แปลง และอำเภอสดกกี้ 2 แปลง

วัดไชยติการาม (วัดเจติยหลวงวรวิหาร) มีอาณาเขตคิดค่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับวัดพันเตา ถนนราชดำเนิน

ทิศใต้ ติดกับถนนมรรคา

ทิศตะวันออก ติดกับถนนพระปกเกล้า

ทิศตะวันตก ติดกับถนนจำบ้าน

พื้นที่ของวัดเป็นที่ราบมีลักษณะเป็นที่เอียงเล็กน้อยด้านหน้า

ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

๑. ในรัชสมัยของพระเป็นเจ้าติโลกราช พระวิหังเม็นคำพัวคล หรือ สีหะเสนายดี สถาปนิกเอกของพระองค์ ออกไปอุทิศอย่างโหดปราสาทในลังกา นำมาบริบรู้ง ขยายส่วนพระเจติยวิภาใหญ่โตยิ่งขึ้น เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต และได้ตั้งอนุสรณ์มาจากนครลำปาง นำมาประดิษฐานไว้บนฐานพระแก้วด้านพระหัตถ์ออกของพระ เจติยาลงม เป็นเวลานานถึง 84 ปี เมื่อพระไชยเชษฐาแห่งล้านช้างมลาวครองเมืองเชียงใหม่ บดเศด็จ กลับก็มีปณิธานเอาพระแก้วมรกตไปด้วย และประดิษฐานที่วัดพระแก้วกรุงเวียงจันทน์เป็นเวลา นานถึง 2,400 ปี จนกระทั่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เสด็จ ใ้ดยกกองทัพไปโจมตีเมือง เวียงจันทน์ชนะ จึงัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานไว้ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร จนกระทั่งปัจจุบันนี้

ข. ในสมัยของพระเจ้าเมืองแก้ว พระยาอาทิตย์กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ส่งราชทูตมาเจริญพระราชไมตรี ขอเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่ดีต่อกัน เมื่อราชทูตได้เข้ามาถวายราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการแล้ว ได้ให้พนักงานเจ้าหน้าที่นำคณะราชทูตไปขอขมาปูชนียสถานที่สำคัญหลายแห่ง มีการเข้ามัสการพระแก้วมรกต และพระอัฐิราชสีนวัดโชติการามด้วย ดังข้อความในพงศาวดารโยนกว่า "พุทธศักราช ๘๘4 ปีระเมือจัตวาตกพระอาทิตย์เสวยราชสมบัติ ณ กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา แล้วราชทูตมาขอสิ่งทางพระราชไมตรี พระเจ้าชัยวงเมืองให้จัดการรับรองราชทูตโดยสมควรแก่เกียรติยศ แล้วพระราชสาส์นยังวัดห่มสวณ แล้วให้เจ้าพนักงานนำพาทูตเที่ยวชมมัสการพุทธสถานต่าง ๆ ณ บรรดาเมืองนครเชียงใหม่ และสาธุชนไชย"

ค. สมัยของพระเจ้าจันทรประภา กษัตริย์ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2088 - 2089 ได้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ในนครเชียงใหม่ เป็นเหตุให้พระเจดีย์สำคัญหลายแห่งในล้านนาพังทลายลง พระเจดีย์แห่งวัดโชติการามก็พังทลายลงจนไม่สามารถจะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ได้ เสนบดีเป็นกลางแห่งการล่มสลายของอาณาจักรล้านนา เพราะเมื่อเวลาผ่านไปอีกไม่กี่ปีก็จะเสียเอกราชให้แก่พระเจ้ากรุงมอง ขั้วความนี้ปรากฏในตำนานเมืองเชียงใหม่ว่า "เดือน 11 แรม 4 ค่ำ แผ่นดินไหวหวั่นร้องดังความมากน้อยอดทนหาเจดีย์แล้วลง และเจดีย์วัดพระสิงห์หักพังตก เจดีย์หลังอื่นหักพังตกมากมาย ฯลฯ"

ง. ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคเจ้าผู้ครองนคร เจ้าแก้วมณีรัฐได้มีนศ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์นำเอาพระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกายมาจำพรรษา และบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2470 - 2480 วัดเจดีย์หลวงได้มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมากยิ่งขึ้น และได้รับพระราชทานเป็นพระอาราม ชื่อ "วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร" สืบมาจนบัดนี้

ทางสถานียกรรม

พระเจ้าเจดีย์หลวง ได้มีการก่อสร้างอย่างประณีตถูกต้องตามหลักสถาปัตยกรรม โดยจะเห็นการย่อเหลี่ยมรูปของพระเจ้าเจดีย์ มีส่วนเป็นระแนบเท่ากันทุกด้าน การก่อฐานเจดีย์ ด้านตะวันออก ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต ก็ทำอย่างประณีต สวยงาม ชุ่มฉ่ำน้ำ ในทางด้านเหนือก็ก่อเป็นลวดก้นบาตรขึ้นไปถึงมณฑลพระพุทธรูปอย่างงดงามน่าพิศวงในฝีมือ

ทางประดิษฐาน

องค์พระประธานในพระวิหารใหญ่ของวัดเจดีย์หลวง ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปาง เป็นพระปางห้ามญาติสูง 12 ศอก พร้อมด้วยพระอัครสาวก ชายขวาสูง 6 ศอก ประทับยืน เป็นพระประดิษฐานอยู่ เป็นประติมากรรมฝีมือสกุลช่างล้านนา เป็นพระพุทธรูปหล่อทองสำริด ทององค์ โดยพระนางติโลกลูกพระเหว พระมเหสีของพระเจ้าแสนเมืองมา ทรงให้ช่างสกุลก้านนา หล่อไว้เป็นองค์พระประธานในวิหารวัดไชยติการาม มีพุทธลักษณะสวยงามยิ่ง

ในสมัยพระเป็นเจ้าติโลกราช ทรงโปรดให้ช่างสร้างพระพุทธรูปปฏิมาแบบล้านนา ประทับบนฐานเจดีย์ด้านหน้าขององค์พระ เจดีย์หลวง 4 ด้าน แต่ในปัจจุบัณด้านอื่น ๆ พังไปหมด เหลือเพียงด้านเหนือ ด้านเดียว ลักษณะขององค์พระพุทธรูปที่วัดพระโพนด้ายี่มสาวก เป็นนิมิต นีรันครนีน สวยงามเป็นที่น่าสนใจ และยังมีผู้ที่ได้เห็นมณฑลการอย่างยิ่ง

ทางวรรณกรรม

ด้านวรรณกรรม วัดไชยติการามเป็นแหล่งสะสมพระคัมภีร์ที่มีค่ายิ่ง ทั้งด้านศาสนา และทางโลก ได้มีนักประวัติศาสตร์สำคัญ ซึ่งเป็นพระเถระ ชื่อ พระมหาหิรัญโชติญาณ ได้ศึกษาค้นคว้าและนำเอาเอกสารทางประวัติศาสตร์มารวบรวมไว้เป็นอันมาก รวมทั้งวรรณกรรม ประเภทชาดก นิทาน ก็มีอยู่มากมาย รวมทั้งคัมภีร์คำสอนต่าง ๆ ด้วย

ได้มีการค้นคว้าวรรณกรรมทางโลก พบนิราศวิทยุชัย หรือ คอลงเมืองป้า โคลงปทุมสังกาสโลกมิ่งทวารเวียงใหม่ โคลงอมวาทิสาวาท ที่วัดนี้ ซึ่งนักวรรณคดีใช้เป็นแหล่ง ศึกษาค้นคว้าตลอดมา

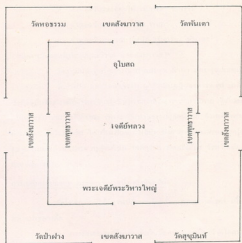
ลักษณะการจัดตั้งพระอาราม

พระอารามทั้งหลาย ทั้งอดีตและปัจจุบันแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. อารามหลวง
2. อารามราษฎร์ วัดที่ประชาชนสร้างขึ้น

พระอารามหลวง เป็นวัดใหญ่สร้างขึ้นโดยองค์พระมหากษัตริย์ หรือ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ตามแบบอย่างที่ยังสร้างมาแต่โบราณ วัดโชติการามเจดีย์หลวงนี้ สร้างขึ้นตามแบบพระอารามหลวง โดยจัดให้มี 2 เขต คือ เขตพุทธาวาส (ที่อยู่พระพุทธรูปเจ้า) และเขตสังฆาวาส (ที่อยู่ของพระสงฆ์) โดยเขตพุทธาวาสนั้นกำหนดเอาพระเจดีย์ อุโบสถ และพระวิหารใหญ่ไว้ตรงกลาง มีกำแพงล้อมรอบสูง 4 ด้าน ลักษณะเป็นศาลา หรือ วิหารลดเขตนี้ถือเป็นบริเวณศักดิ์สิทธิ์ จะเข้าไปอยู่อาศัยเป็นการถาวรไม่ได้ ใช้สำหรับให้พระ สวดมนต์ และประกอบศาสนกิจเท่านั้น อีกประการหนึ่งเขตพุทธาวาสนี้เป็นที่เก็บสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ของวัด หากมีผู้เข้าไปอยู่อาศัยนาน ๆ อาจทำให้เกิดการเสียหายได้

แผนผังบริเวณพุทธาวาสและสังฆาวาส

เขตสังฆาวาส คือที่อยู่ของพระสงฆ์รอบ ๆ เขตพุทธาวาสเพื่อเป็นที่สะดวกในการไปมาหาสู่ ของประชาชนที่มาทำบุญที่วัด และเป็นการรักษาถาวรวัตถุในเขตพุทธาวาสด้วย

สำหรับวัดโฆสิตถาวรเจดีย์เหล่านี้ ถัดวิธีในการทรงจัดสร้างไว้ให้เขตสังฆาวาสไว้ถึง 4 ด้าน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "วัด" ดังนี้

1. ด้านตะวันออกเจดีย์วัด เรียกวัด "สุบุญนทร์" (ลูกเจ้าหมื่น)
2. ด้านตะวันตกเจดีย์วัด เรียกวัด "ป่าฝาง"
3. ด้านตะวันตกเจดีย์เหนือ เรียกวัด "หอธรรม"
4. ด้านตะวันออกเจดีย์เหนือ เรียกวัด "พันเตา"

(ผังแผนผังแสดงบริเวณพุทธาวาส และสังฆาวาส)

วัดสุบุญนทร์ ถูกถือเป็นโรงเรียนเมตตาศึกษา และหอประชุมวันยากรณ์

วัดป่าฝาง และวัดหอธรรม ถูกถือเป็นกุฏิของพระสงฆ์ เหลือเพียงวัดพันเตา ซึ่งมีเจดีย์พระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่เป็นพระสงฆ์ฝ่ายพระมหานิกาย จึงไม่ยอมมาร่วมกับวัดโฆสิตถาวร เจดีย์หลวง เพราะเป็นพระธรรมบุตติกนิกาย จึงเหลือพระสงฆ์ที่เป็นเขตสังฆาวาส คือวัดพันเตา ให้เห็นเพียงแห่งเดียว ซึ่งสามารถสอบถามจากสุวาทูไรจะหาตามโดยทั่วกัน (จากคำบอกเล่าของพระ ครูสังขวิชัย วัดฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. 2528)

การเปลี่ยนแปลงของพระสงฆ์ขึ้นเนื่องถึงปัจจุบัน

วัดโฆสิตถาวรได้มีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตามกาลเวลา เนื่องจากสาเหตุหลายประการคือ

ก. การปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมในรัชสมัยพระเป็นเจ้าติโลกราช ทำให้องค์พระเจดีย์โฆฏีโตกวำเดิม นับว่าเป็นยุคทองทางศิลปด้านนาถิ์เดียว

ข. สมัยพระเจ้าติโลกราชปิตุลาธิราช หรือพระเมืองแก้ว ได้ซ่อมแล้ว เพิ่มมณฑป และกำแพงแก้วบ้างเล็กน้อย เนื่องจากเป็นเวลากว่าจากรัชสมัยพระเป็นเจ้าติโลกราช เพียง 50 ปี องค์พระเจดีย์ยังคงสภาพงดงามอยู่ เพราะการดูแลรักษาของบ้านเมือง

ค. ในสมัยพระนางจิรประภา ซึ่งเป็นระยะสุดท้ายของราชวงศ์มังราย บ้านเมืองได้มีความเสื่อมโทรม ประจวบกับมีเหตุภัยทางธรรมชาติ เกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ทำให้อำเภอเจดีย์สำคัญในล้านนา รวมถึงวัดโชติการามด้วย พังทลายลง จนไม่สามารถจะบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นมาได้อีก เพราะเกินกำลังของบ้านเมือง

ง. ในยุคที่ล้านนาไทยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ระยะเวลา 200 ปี นั้น บ้านเมืองทุคโทรมมาก วัดโชติการามสืบทอดการเอาใจใส่จากบ้านเมือง ถูกลดฐานะจากพระอารามหลวงมาเป็นวัดธรรมดา ตำรวัดฤๅ และศาสนสถานใกล้เคียงก็ทรุดโทรมลงสู่ระดับ

จ. ในสมัยเจ้าผู้ครองนคร ก็มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ แต่ก็ก็เป็นจำนวนน้อย เริ่มมาตั้งแต่สมัยเจ้าแก้วขวัญ วัฒนวิจิตรบุรพตฤๅ และคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ขึ้นมาจำพรรษา วัดนี้จึงได้ถูกบูรณะปฏิสังขรณ์ให้เจริญขึ้นมา

สรุป

วัดโชติการาม หรือ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ได้สถาปนาขึ้นโดย พระยาแสนเมืองมา ได้สำเร็จบริบูรณ์ พร้อมกับ ได้พระราชทานนามว่า วัดโชติการาม ในรัชสมัยพระยาแสนเมืองมา ได้รับการก่อสร้างเพิ่มเติมในสมัยพระเจ้าดิลกโลกราช และได้พังลงอย่างมากในรัชสมัยนางพระยาจิรประภา

วัดโชติการาม เป็นอารามที่มีความสำคัญในด้านศิลปต่าง ๆ ทั้งสถาปัตยกรรม และประติมากรรม เป็นที่ประกอบราชพิธี และพิธีสำคัญ ๆ ในสมัยอาณาจักรล้านนา สมัยเจ้าผู้ครองนคร มาจนกระทั่งปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- จามเทวีวงศ์. (พระยาปริยัติธรรมธาดา, แปล) เชียงใหม่ : พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าหญิงทิพประกาย, 2469.
- ชินกาลมาลีปกรณ์. (รท.แสง มนวิฑูร, แปล) เชียงใหม่ : พิมพ์ในงานศพนายก็ นิมนท์เหม็นทร์, 2518.
- ตำนานอุรังคธาตุ. (นายวิฑูร มณวิฑูรย์, แปล) เชียงใหม่ : พิมพ์ในงานศพนายหน่อ ชูติมา, 2512.
- ตำนานวาทะพจนานุกรมเมืองเชียงใหม่. (ภาควิชาคณะสังคมมนุษยวิทยา แปลจากเอกสารโบราณล้านนาไทย) เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ จัดพิมพ์เผยแพร่, 2518.
- ประชากรจักรจักร, พระยา. พจนานุกรมไทย. พระนคร. พิมพ์เป็นที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล) 2478.
- ประเสริฐ ๕ นล. มังรายศาสตร์. พระนคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2515.
- ปิ่น พิเศษ. อดีตคณาบดีล้านนาไทย. เชียงใหม่ : สงวนลิขสิทธิ์, 2512.
- พุทธศาสนสถาน, กอง กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติวัดหัวขัวอาณาจักร
เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายพุทธศาสนสถาน กองพุทธศาสนสถาน
จัดพิมพ์, 2525.
- มนี พยอมยงค์. สายสัมพันธ์พุทธศาสนา ศรีลังกา - ล้านนา. เชียงใหม่ : พระครูพิทักษ์
คณาภิบาล จัดพิมพ์เป็นธรรมบรณาการในงานฉลองตำแหน่ง
ศาสตราจารย์มนี พยอมยงค์, 2531.
- สงวน โชติสุวรัตน์. ประวัติศาสตร์ล้านนา เล่มที่ 1. พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2496
- _____. สารคดีจากถ้ำทอง. พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2496
- ศรีสวัสดิ์ ช้องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. เชียงใหม่ : ข้างเผือกการพิมพ์, 2530.

เจดีย์พลวง

การก่อสร้างและลักษณะทางสถาปัตยกรรม

นายสุศักดิ์ ศรีสาธาง

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่

การก่อสร้าง

"เจดีย์พลวง" หรือที่ปรากฏนามในเอกสารโบราณว่า "เจดีย์อุ้มหลวง" (1) และ "ราชอุฎ" (2) เจดีย์ประธานภายในวัดเจดีย์พลวงวรวิหาร (วัดการาม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ นับเป็นมรดกเจดีย์ที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งทั้งในด้านการศาสนา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีองค์หนึ่งของภาคเหนือ พระเจ้าแสนเมืองมา ทรงโปรดให้สร้างเจดีย์องค์นี้ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 1954 (3) เพื่ออุทิศพระราชกุศลถวายแด่หลวงพระวุดญาณพระเจ้าก่อนนา ผู้เป็นพระราชบิดา แต่สิ้นรัชกาลเสียก่อนที่การก่อสร้างจะแล้วเสร็จ พระนางติโลกราชเทวี พระมเหสี จึงทรงดูแลการก่อสร้างต่อเติมยอดเจดีย์จนแล้วเสร็จในรัชกาลของพระเจ้าแสนเมืองมา

เจดีย์พลวงได้รับการบูรณะสร้างเสริมองค์เจดีย์ต่อมาอีกหลายครั้ง ก่อนที่จะดำรงสภาพความที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นต้นว่า

พ.ศ. 1990 - 1991 พระมหาสามเณรังกรได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าติโลกราช ให้ทำการบูรณะองค์เจดีย์โดย "ให้จุลธอม ๆ เจดีย์" ก่อให้เป็นวัดภูมินคงยิ่งขึ้น และให้ให้อาณาณัติลาอันเป็นมงคลปิตุของคำแปลด้วยตนเอง แล้ววางเป็นศิลาฤกษ์ ในสถานที่ซึ่งเทพสถิตกรรมเป็นมงคลในทิศบูรพา เมื่อวันอุโบสถ แรม เดือน 3 ในยามพระจันทร์เสี้ยวคั่น พระภิกษุทั้งหลาย และชายหญิงก็ปลุกเครื่องประดับของตนใส่ลงไปด้วย แล้วเริ่มก่อขึ้นไป นายช่างได้รวมสิ่งของที่มีค่าเงินนั้นทั้งหมดก่อรวมไปกับแผ่นศิลาฤกษ์นั้น และเจดีย์องค์นี้เริ่มก่อตั้งแต่เดือน 3 เสริบเรียบร้อยในเดือน 6 เวลาใกล้เกิดศักราชเป็นอันมาก พระราชเจดีย์พลวงเมื่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีระเบียบกระทุ้งยอดเป็นอันเดียว ฐานกว้าง ขาวด้านละ 52 ศอก สูง 92 ศอก ครั้นแล้วจึงทำแท่นวางดอกไม้มงคลด้านยาวประมาณ

ด้านละ 57 คอก สูง 2 คอกกว่า ๆ แล้วให้ก่อกำแพงศิลาแลงทั้ง 4 ด้าน เพื่อจะรักษา
องค์พระธาตุไว้ ยาว 228 คอก กว้าง 150-คอก”(4)

พ.ศ. 2022 - 2024 พระเจ้าลิโลกราชทรงโปรดฯ ให้ สัทธิโคตเสนาบดี
หรือ หมื่นคัลลพวิฑิต(5) ทำการบูรณะเจดีย์หลวงเป็นครั้งที่ 2 ปรากฏรายละเอียดในการ
บูรณะดังนี้ “โปรดให้สัทธิโคตเสนาบดีก่อเสริมราชอุฏโธงค์เก่าทรงพระเจ้าแสนเมืองมาทรงสร้างไว้
ราชอุฏโธงค์ที่ก่อเสริมใหม่มีเนื้อสูงยิ่งสูงกว่าองค์เก่า จริงอยู่ราชอุฏโธงค์ใหม่มีฐานกว้างด้านละ
35 วา สูง 45 วา มีระเบียนกระทุ้มยอดเป็นอันเดียวผ่าสี่มุมอีก เป็นจุดเด่นแห่ง
ราชธานีเชียงใหม่ จานะเพียงดังพระธาตุสุทธานโณเมืองสักกสาระอันเป็นที่อยู่ของท้าววสท
พระบรมสารีริกธาตุที่พระมหารัชมัยคัมภีร์มีพระ นำมาจากลังกาพาหิระเพื่อมีสักการกราบไหว้นั้น
เวลานั้นสัทธิโคตเสนาบดีได้บูชาสืบทอดกันมา สัทธิโคตเสนาบดีจึงทรงบูรณะพระบรมสารีริกธาตุไว้
ในราชอุฏโธงค์นี้ ตั้งแต่เริ่มก่อเสริมราชอุฏโธงค์จนกระทั่งเสร็จ เกิดอัศจรรย์หลายอย่างหลายประการ
ด้วยเดชานุภาพแห่งพระบรมสารีริกธาตุ พื้นแผ่นดินไหวอยู่บ่อย ๆ เมื่อราชอุฏโธงค์สร้างเสร็จแล้ว
พระเจ้าลิโลกราชาธิราช ได้จัดอุทิศพระรัตนปติมา(พระแก้วมรกต) ซึ่งมีฤทธิ์เสชา
หาประมาณมิได้มาถนอมบูชาและประดิษฐานไว้ในราชอุฏโธงค์ (ซึ่งจริงมีด้านทิศตะวันออก)
ในนครเชียงใหม่เมื่อปีฉลู จุลศักราช 843 (พ.ศ. 2025) (6)

พ.ศ. 2055 พระเมืองแก้วโปรดให้หุ้มทอง (แผ่นทองจังโก?) มีรายละเอียด
ดังนี้ “พระราชาพร้อมด้วยราษฎรชาวเมืองทั้งหลายเอาเงินมาทำกำแพงล้อมพระธาตุเจดีย์หลวง
กั้นละกำแพงนั้นมีถึงสามชั้น ได้เงินหนักประมาณสองแสนสองหมื่น และเอาเงินจำนวนนี้
แลกเปลี่ยนเป็นมูลค่าทองคำซื้อทองคำด้วยเงินจำนวนนั้น ได้ทองคำจำนวนสองหมื่นห้าพัน
แล้วหล่อเป็นแผ่นหุ้มองค์พระธาตุเจดีย์หลวง”(7)

หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้แล้ว ไม่ปรากฏหลักฐานอื่นใดกล่าวถึงการบูรณะ
เจดีย์หลวงด้วยมาจนถึงปี พ.ศ. 2088 ตรงกับรัชสมัยของพระนางเสนาภเทวีเจ้าชีวิตประภา
เกิดแผ่นดินไหว ยอดเจดีย์หลวงหักพังลงมาทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ผลที่ปลายยอดจนถึง
ชั้นเรือนธาตุ องค์เจดีย์หลวงแม้จะได้รับการบูรณะอีกเป็นครั้งคราวในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ก็

ไม่มีเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ใดที่จะทรงไว้ด้วยพระนามนี้ และอำนาจเพียงพอก็จะซ่อมแซม ต่อเติมองค์เจดีย์หลวงไว้ใหม่จนได้ คงดำรงสภาพปรกติอีกประมาณพระที่นั่งปัจจุบัน

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

เจดีย์หลวงเป็นเจดีย์ทรงเรือนธาตุ หรือทรงปราสาท ขนาดกว้างยาวประมาณ 54 เมตร ส่วนฐานประกอบด้วยฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมรองรับชั้นทักษิณสองชั้น ชั้นล่างมีช้างคำ 28 เชือก ส่วนชั้นบนเป็นลานทักษิณมีบันไดนาคทอดขึ้นไปทั้งสี่ด้าน ตัวเรือนธาตุมีชั้นจรมีมุขออกด้านเป็นรูปวงโค้ง ภายในประดิษฐานองค์พระพุทธรูปสี่กั๊ก (ปัจจุบันเหลือเพียงด้านทิศเหนือ ส่วนด้านทิศตะวันออกยังคงปรากฏร่องรอยของแท่นฐานที่ประดิษฐานองค์พระแก้วมรกต) เหนือชั้นเรือนธาตุเป็นบัวโพนฐานชั้นมลายีเกาที่หน้าเป็นฐานบัวแปดเหลี่ยมรองรับองค์ระฆัง เจาะส่วนยอดของเจดีย์ว่ามีระฆังลงมาจากชั้นเรือนธาตุ แต่รูปแบบส่วนนี้อาจเปรียบเทียบได้กับส่วนยอดของเจดีย์วัดเชียงมั่น ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึง และระยะเวลาการซ่อมสร้างใกล้เคียงกัน (8)

เจดีย์หลวงได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมจากศิลปะทวารวดีและลพบุรีกัน อาทิ ศิลปะหมากจากเมืองสุโขทัย ศิลปะลังกา และศิลปะสุโขทัย เป็นต้น ที่สำคัญอิทธิพลดังกล่าวนี้ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจนเกิดเป็นเอกลักษณ์รูปแบบหนึ่งของเจดีย์ล้านนาซึ่งมีวิวัฒนาการสืบเนื่องลงมาถึงขั้นหลัง

เชิงอรรถ

1. พงศาวดารโยนก และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวว่ามีเมืองแรกสร้างเรียก "เจดีย์ทูลวง" เมื่อพระ เจ้าติโลกราชไปตบใหญ่ชนะแล้วเสร็จ จึงเรียกว่า "เจดีย์หลวง"
2. ชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกว่า "ราชกูฏ"
3. ศักราชปีที่สร้างระหว่างพงศาวดารโยนก และชินกาลมาลีปกรณ์ต่างกัน 1 ปี เพราะวิธีคำนวณเป็นพุทธศักราชแบบไทยและลังกา คือบวกด้วย 1181 และ 1182
4. แสง มนวิฑูร, ร.ศ.ท., แปล ชินกาลมาลีปกรณ์ (กรุงเทพฯ, 2518) หน้า 120
5. ชินกาลมาลีปกรณ์ เรียก "สีหโคกเสนายักษ์" ส่วนตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และ พงศาวดารโยนก เรียก "หมื่นด้านพรวัด"
6. ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า 123 - 124
7. เรื่องเดียวกัน, หน้า 134
8. หน่วยศิลปากรที่ 4 โบราณสถานในนครอินทรา สันนาไทย (เชียงใหม่ 2526 - 2527) หน้า 300

บรรณานุกรม

1. คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี
ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ, 2514)
2. จังหวัดเชียงใหม่ **ตำนานไทย** อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์
(เชียงใหม่ 2526 - 2527)
3. โบราณคดี, กอง. รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ, 2530)
4. ประชาภิจักรจักร, พระยา **พงศาวดารโยนก** (กรุงเทพฯ, 2516).
5. มสง มณวิฑูร, ร.ค.พ.,แปล **ชินกาลลภีนิพนธ์** (กรุงเทพฯ, 2518)
6. เสนอ นิลเดช **สถาปัตยกรรมล้านนา** (กรุงเทพฯ, 2528)
7. สุภัททิส คัตฤก, ศอ.บอ. **ศิลปในประเทไทย** (กรุงเทพฯ, 2528)
8. A.B. GRISWOLD **THE OLD ARCHITECTURE AND SCULPTURE OF NORTHERN THAILAND BUDDHISM IN NORTHERN THAILAND** (CHIANGMAI, 1980)

